

अथ सप्तमोऽध्यायः

सातवा अध्याय (ज्ञानविज्ञानयोग) श्लोक ७-३०

श्रीभगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।

असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ ७-१ ॥

अन्वयार्थ

श्रीभगवान् = भगवान् श्रीकृष्ण, उवाच = म्हणाले, पार्थ = हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्र अर्जुना), मयि आसक्तमनाः = अनन्य प्रेमाने माझ्या ठिकाणी वित्त आसक्त करून, मदाश्रयः = तसेच अनन्य भावाने मत्परायण होऊन, योगम् = योगामध्ये, युञ्जन् = लागलेला (असा तू), यथा = ज्याप्रमाणे, समग्रम् = सर्व विभूती, बल, ऐश्वर्य इत्यादी गुणांनी युक्त व सर्वांचे आत्मरूप अशा, माम् = मला, असंशयम् = निःसंदेहपणे, ज्ञास्यसि = जाणशील, तत् = ती गोष्ट, शृणु = तू ऐक ॥ ७-१ ॥

अर्थः-

भगवान् श्रीकृष्ण म्हणाले, हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्र अर्जुना), अनन्य प्रेमाने मन माझ्या ठिकाणी आसक्त करून तसेच अनन्य भावाने माझा आश्रय घेऊन, योगयुक्त होऊन तू

ज्यायोगे संपूर्ण विभूती, शक्ती, ऐश्वर्यादी गुणांनी युक्त, सर्वांचा
आत्मा असणाऱ्या मला निःसंशयपणे जाणशील, ते ऐक. ॥ ७-१
॥

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।

यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ ७-२ ॥

अन्वयार्थ

ते = तुझ्यासाठी, इदम् = हे, सविज्ञानम् ज्ञानम् =
विज्ञानासहित तत्त्वज्ञान, अशेषतः = संपूर्णपणे, अहम् = मी,
वक्ष्यामि = सांगेन, यत् = जे, ज्ञात्वा = जाणल्यावर, इह = या
संसायात, भूयः = पुन्हा, अन्यत् = दुसरे काहीसुद्धा, ज्ञातव्यम्
= जाणून घेण्यास योग्य असे, न अवशिष्यते = उरतच नाही ॥

७-२ ॥

अर्थ:-

मी तुला विज्ञानासह तत्त्वज्ञान संपूर्ण सांगेन, जे जाणले असता
या जगात पुन्हा दुसरे काहीही जाणावयाचे शिल्लक राहत
नाही. ॥ ७-२ ॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ७-३ ॥

अन्वयार्थ

मनुष्याणाम् सहस्रेषु = हजारो माणसांमध्ये, कश्चित् = कोणीतरी एखादा, सिद्धये = माझ्या प्राप्तीसाठी, यतति = प्रयत्न करतो, (च) = आणि, (तेषाम्) = त्या, यतताम् = प्रयत्न करणाऱ्या, सिद्धानाम् = योग्यांमध्ये, अपि = सुद्धा, कश्चित् = कोणीतरी एखादा (मत्परायण होऊन), माम् = मला, तत्त्वतः = तत्त्वतः म्हणजे यथार्थ रूपाने, वेत्ति = जाणतो ॥ ७-३ ॥

अर्थ:-

हजारो मनुष्यांमध्ये कोणी एखादा माझ्या प्राप्तीसाठी प्रयत्न करतो आणि त्या प्रयत्न करणाऱ्या योग्यांमध्येही एखादाच मत्परायण होऊन मला स्वऱ्या स्वरूपाने जाणतो. ॥ ७-३ ॥

भूमिरपोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ७-४ ॥

अन्वयार्थ

भूमिः = पृथ्वी, आपः = जल, अनलः = अग्नी, वायुः = वायू, खम् = आकाश, मनः = मन, बुद्धिः = बुद्धी, च = आणि, अहंकार = अहंकार, एव = सुद्धा, इति = याप्रकारे, अष्टधा = आठ

॥ सार्थ - श्रीमद्भगवद्गीता ॥

4

प्रकारांनी, भिन्ना = विभाजित असणारी, इयम् = ही, मे = माझी, प्रकृतिः = प्रकृती आहे ॥ ७-४ ॥

अर्थ:-

पृथ्वी, जल, अग्नी, वायू, आकाश, मन, बुद्धी, आणि अहंकार अशी ही आठ प्रकारात विभागलेली माझी प्रकृती आहे. ॥ ७-४ ॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ७-५ ॥

अन्वयार्थ

इयम् = (आठ प्रकारचे भेद असणारी) ही, तु = तर, अपरा = अपरा म्हणजे माझी जड प्रकृती आहे, (च) = आणि, महाबाहो = हे महाबाहो अर्जुना, इतः = हिच्यापेक्षा, अन्याम् = दुसरी की, यया = जिच्यामुळे, इदम् = हे, जगत् = संपूर्ण जग, धार्यते = धारण केले आहे, (सा) = ती, मे = माझी, जीवभूताम् = जीवरूप, पराम् = परा म्हणजे चेतन, प्रकृतिम् = प्रकृती आहे (असे), विद्धि = तू जाण ॥ ७-५ ॥

अर्थ:-

ही आठ प्रकारचे भेद असणारी माझी अपरा म्हणजे अचेतन प्रकृती आहे. आणि हे महाबाहो अर्जुना, हिच्याहून दुसरी,

जिच्यायोगे सर्व जग धारण केले जाते, ती माझी जीवरूप परा म्हणजे चेतन प्रकृती समज. ॥ ७-५ ॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ७-६ ॥

अन्वयार्थ

सर्वाणि = सर्व, भूतानि = सजीव, एतद्योनीनि = या दोन प्रकारच्या प्रकृतीपासून उत्पन्न होतात, अहम् = मी, कृत्स्नस्य = संपूर्ण, जगतः = जगाची, प्रभवः = उत्पत्ती, तथा = आणि, प्रलयः = प्रलय (म्हणजे सर्व जगाचे मुळ कारण), इति = असे, उपधारय = तू जाण ॥ ७-६ ॥

अर्थ:-

सर्व सजीवमात्र या दोन प्रकृतीपासूनच उत्पन्न झालेले आहे, आणि मी सर्व जगाची उत्पत्ती आणि प्रलय आहे अर्थात सर्व जगाचे मूळ कारण आहे, हे तू जाण. ॥ ७-६ ॥

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय ।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७-७ ॥

अन्वयार्थ

धनञ्जय = हे धनंजया (अर्जुना), मतः = माइयापेक्षा, अन्यत् = दुसरे, किञ्चित् = कोणतेही, परतरम् = परम कारण, न अस्ति = नाही, सूत्रे = सुतातील, मणिगणाः इव = (सुताच्या) मण्यांप्रमाणे, इदम् = हे, सर्वम् = संपूर्ण (जग), मयि = माइयामध्ये, प्रोतम् = गुंफलेले आहे ॥ ७-७ ॥

अर्थ:-

हे धनंजया (अर्जुना), माइयाहून नियाळे दुसरे कोणतेही परम कारण नाही. हे संपूर्ण जग दोऱ्यात दोऱ्याचे मणी ओवावे, तसे माइयात गुंफलेले आहे. ॥ ७-७ ॥

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषुशब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ७-८ ॥

अन्वयार्थ

कौन्तेय = हे कुंतीपुत्र अर्जुना, अहम् = मी, अप्सु = पाण्यामध्ये, रसः = रस (आहे), शशिसूर्ययोः = चंद्र व सूर्य यांमध्ये, प्रभा = प्रकाश, अस्मि = आहे, सर्ववेदेषु = सर्व वेदांमध्ये, प्रणवः = ओं कार खे = आकाशात, शब्दः = शब्द, (च) = (आणि), नृषु = पुरुषांमध्ये, पौरुषम् = पुरुषत्व (मी आहे) ॥ ७-८ ॥

अर्थ:-

हे कुंतीपुत्र अर्जुन, मी पाण्यातील रस आहे, चंद्रसूर्यातील प्रकाश आहे, सर्व वेदांतील ओंकार आहे, आकाशातील शब्द आणि पुरुषातील पुरुषत्व आहे. ॥ ७-८ ॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यांच तेचश्चास्मि विभावसौ ।

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ७-९ ॥

अन्वयार्थ

पृथिव्याम् = पृथ्वीमध्ये, पुण्यः = पवित्र, गन्धः = गंध, च = आणि, विभावसौ = अग्नीमध्ये, तेजः = तेज, अस्मि = मी आहे, च = तसेच, सर्वभूतेषु = सर्व सजीवांमध्ये, जीवनम् = त्यांचे जीवन (मी आहे), च = आणि, तपस्विषु = तपस्व्यांमध्ये, तपः = तप, अस्मि = (मी) आहे. ॥ ७-९ ॥

अर्थ:-

मी पृथ्वीतील पवित्र गंध आणि अग्नीतील तेज आहे. तसेच सर्व सजीवांचे जीवन आहे आणि तपस्व्यांतील तप मी आहे. ॥ ७-९

॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि ते जस्ते जस्विनामहम् ॥ ७-१० ॥

अन्वयार्थ

पार्थ = हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्र अर्जुना), सर्वभूतानाम् = सर्व सजीवांचे, सनातनम् = सनातन, बीजम् = बीज, माम् = मीच आहे असे, विद्धि = तू जाण, बुद्धिमताम् = बुद्धिमानांची, बुद्धिः = बुद्धी, (च) = आणि, तेजस्विनाम् = तेजस्व्यांचे, तेजः = तेज, अहम् = मी, अस्मि = आहे ॥ ७-१० ॥

अर्थ:-

हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्र अर्जुना), तू संपूर्ण सजीवांचे सनातन कारण मलाच समज. मी बुद्धिमानांची बुद्धी आणि तेजस्व्यांचे तेज आहे. ॥ ७-१० ॥

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ७-११ ॥

अन्वयार्थ

भरतर्षभ = हे भरतश्रेष्ठा (अर्जुना), बलवताम् = बलवानांचे, कामरागविवर्जितम् = आसक्ती व कामना यांनी रहित असे, बलम् = बल म्हणजे सामर्थ्य, च = आणि, भूतेषु = सर्व सजीवांमध्ये, धर्माविरुद्धः = धर्माला अनुकूल म्हणजे शास्त्राला

अनुकूल, कामः = कामना, अहम् = मी, अस्मि = आहे ॥ ७-११

॥

अर्थ:-

हे भरतश्रेष्ठा (अर्जुना), मी बलवानांचे आसक्तिरहित व कामनारहित बल म्हणजे सामर्थ्य आहे आणि सर्व सजीवांतील धर्माला अनुकूल अर्थात शास्त्राला अनुकूल असा काम आहे. ॥

७-११ ॥

ये चैव सात्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत् एवेति तां विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ ७-१२ ॥

अन्वयार्थ

च एव = आणखी, ये = जे, सात्विकाः = सत्त्वगुणापासून उत्पन्न होणारे, भावाः = भाव आहेत, ये = जे, राजसाः = रजोगुणापासून उत्पन्न होणारे, च = आणि, तामसाः = तमोगुणापासून उत्पन्न होणारे भाव आहेत, तान् = ते सर्व, मत्ः एव = माझ्यापासूनच होणारे आहेत, इति = असे, विद्धि = तू जाण, तु = परंतु (वास्तविक पाहता), तेषु = त्यांमध्ये, अहम् = मी, ते = (आणि) ते, मयि = माझ्यामध्ये, (न) = नाहीत ॥ ७-१२ ॥

अर्थ:-

आणखीही जे सत्त्वगुणापासून, रजोगुणापासून आणि तमोगुणापासून उत्पन्न होणारे भाव व पदार्थ आहेत, ते सर्व माझ्यापासूनच उत्पन्न होणारे आहेत, असे तू समज. परंतु वास्तविक पाहता त्यांच्यात मी आणि माझ्यात ते नाहीत. ॥ ७-१२ ॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिःसर्वमिदं जगत् ।

मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ ७-१३ ॥

अन्वयार्थ

गुणमयैः = गुणांचे कार्यरूप अशा सात्त्विक, रजस व तामस अशा, एभिः = या, त्रिभिः = तीन प्रकारच्या, भावैः = भावांनी, इदम् = हा, सर्वम् = संपूर्ण, जगत् = संसारातील सजीवसमुदाय, मोहितम् = मोहित होत आहे, (अतः) = म्हणून, एभ्यः = या तीन गुणांच्या, परम् = पलीकडे असणाऱ्या, अव्ययम् = अविनाशी अशा, माम् = मला (तो सजीवसमुदाय), न अभिजानाति = जाणत नाही ॥ ७-१३ ॥

अर्थ:-

गुणांचे कार्य असणाऱ्या सात्विक, राजस आणि तामस या तिन्ही प्रकारच्या भावांनी हे सारे जग-सजीवसमुदाय मोहित झाले आहे. त्यामुळे या तिन्ही गुणांच्या पत्नीकडे असणाऱ्या अविनाशी अशा मला ते ओळखत नाही. ॥ ७-१३ ॥

दैवीह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ ७-१४ ॥

अन्वयार्थ

हि = कारण, दैवी = अलौकिक म्हणजे अतिशय अद्भुत, गुणमयी = त्रिगुणमयी अशी, एषा = ही, मम = माझी, माया = माया, दुरत्यया = तरून जाण्यास फार कठीण आहे, (तथापि) = तथापि, ये = जे पुरुष, माम् एव = केवळ मलाच, प्रपद्यन्ते = भजतात म्हणजे शरण येतात, ते = ते, एताम् = या, मायाम् = मायेचे, तरन्ति = उल्लंघन करून जातात अर्थात संसारातून तरून जातात ॥ ७-१४ ॥

अर्थ:-

कारण ही अलौकिक अर्थात अतिअद्भुत त्रिगुणात्मक माझी माया पार होण्यास फार कठीण आहे. परंतु जे केवळ मलाच निरंतर भजतात, ते या मायेला ओलांडून जातात, म्हणजे संसारातून तरून जातात. ॥ ७-१४ ॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।

माययापहतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ ७-१७ ॥

अन्वयार्थ

मायया = मायेच्या द्वारे, अपहतज्ञानाः = ज्यांचे ज्ञान हरण केले गेले आहे, आसुरम् भावम् = आसुर भाव, आश्रिताः = धारण करणारे, नराधमाः = पुरुषांमध्ये नीच, दुष्कृतिनः = दूषित कर्म करणारे, मूढाः = असे मूढ लोक, माम् = माझे, न प्रपद्यन्ते = भजन करीत नाहीत ॥ ७-१७ ॥

अर्थ:-

मायेने ज्यांचे ज्ञान हिरावून घेतले आहे, असे आसुरी स्वभावाचे, पुरुषांमध्ये नीच असणारे, दुष्ट कर्म करणारे मूढ लोक मला भजत नाहीत. ॥ ७-१७ ॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ ७-१६ ॥

अन्वयार्थ

भरतर्षभ अर्जुन = हे भरतवंशीयांमध्ये श्रेष्ठ अर्जुन, सुकृतिनः = उत्तम कर्म करणारे, अर्थार्थी = अर्थार्थी, आर्तः = आर्त,

जिज्ञासुः = जिज्ञासू, च = आणि, ज्ञानी = ज्ञानी (असे),
चतुर्विधाः = चार प्रकारचे, जनाः = भक्तजन, माम् = मला,
भजन्ते = भजतात ॥ ७-१६ ॥

अर्थ:-

हे भरतवंशीयांमध्ये श्रेष्ठ अर्जुना, उत्तम कर्मे करणारे अर्थार्थी,
आर्त, जिज्ञासू आणि ज्ञानी असे चार प्रकारचे भक्त मला
भजतात. ॥ ७-१६ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ ७-१७ ॥

अन्वयार्थ

तेषाम् = त्यांपैकी, नित्ययुक्तः = नेहमी माझ्या ठिकाणी
एकीभावाने राहणारा, एकभक्तिः = अनन्य प्रेम असणारा,
ज्ञानी = ज्ञानी भक्त, विशिष्यते = अतिशय उत्तम आहे, हि =
कारण, ज्ञानिनः = (तत्त्वतः मला जाणणाऱ्या) ज्ञानीला, अहम्
= मी, अत्यर्थम् = अत्यंत, प्रियः = प्रिय आहे, च = आणि, सः =
तो ज्ञानी, मम = मला, प्रियः = अत्यंत प्रिय आहे ॥ ७-१७ ॥

अर्थ:-

त्यांपैकी नेहमी माझ्या ठिकाणी ऐक्य भावाने स्थित असलेला अनन्य प्रेम-भक्ती असलेला ज्ञानी भक्त अति उत्तम होय. कारण मला तत्त्वतः जाणणाऱ्या ज्ञानी माणसाला मी अत्यंत प्रिय आहे आणि तो ज्ञानी मला अत्यंत प्रिय आहे. ॥ ७-१७ ॥

उदारः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ ७-१८ ॥

अन्वयार्थ

एते = हे, सर्वे एव = सर्वच, उदारः = उदार आहेत, तु = परंतु, ज्ञानी = ज्ञानी (हा तर साक्षात्), आत्मा एव = माझे स्वरूपच आहे असे, मे मतम् = माझे मत आहे, हि = कारण, सः = तो, युक्तात्मा = माझ्या ठिकाणी मन व बुद्धी असणारा असा (ज्ञानी भक्त), अनुत्तमाम् = अतिशय उत्तम, गतिम् = गति-स्वरूप अशा, माम् एव = माझ्या ठिकाणीच, आस्थितः = चांगल्याप्रकारे स्थित असतो ॥ ७-१८ ॥

अर्थ:-

हे सर्वच उदार आहेत. परंतु ज्ञानी तर साक्षात माझे स्वरूपच आहे, असे माझे मत आहे. कारण तो माझ्या ठिकाणी मन-बुद्धी असणारा ज्ञानी भक्त अतिउत्तम गतिस्वरूप अशा माझ्यामध्येच चांगल्या प्रकारे स्थित असतो. ॥ ७-१८ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवःसर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः॥ ७-१९ ॥

अन्वयार्थ

बहूनाम् = पुष्कळ, जन्मनाम् = जन्मांच्या, अन्ते = शेवटच्या जन्मात, ज्ञानवान् = तत्त्वज्ञान प्राप्त करून घेतलेला पुरुष, सर्वम् = सर्व काही, वासुदेवः = वासुदेवच आहे, इति = या प्रकारे, माम् = मला, प्रपद्यते = भजतो, सः = तो, महात्मा = महात्मा, सुदुर्लभः = अत्यंत दुर्लभ आहे ॥ ७-१९ ॥

अर्थ:-

पुष्कळ जन्मांच्या शेवटच्या जन्मात तत्त्वज्ञान झालेला पुरुष सर्व काही वासुदेवच आहे, असे समजून मला भजतो, तो महात्मा अत्यंत दुर्मिळ आहे. ॥ ७-१९ ॥

कामैस्तैस्तैर्हतज्ञानाःप्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः।

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ ७-२० ॥

अन्वयार्थ

तैः तैः = त्या त्या, कामैः = भोगांच्या इच्छेद्वारे, हतज्ञानाः = ज्यांचे ज्ञान हरण केले गेले आहे (ते लोक), स्वया = आपल्या,

प्रकृत्या = स्वभावाने, नियताः = प्रेरित होऊन, तम् तम् = त्या त्या, नियमम् = नियमांचा, आस्थाय = अंगीकार करून, अन्यदेवताः = अन्य देवतांना, प्रपद्यन्ते = भजतात म्हणजे पुजतात ॥ ७-२० ॥

अर्थ:-

त्या त्या भोगांच्या इच्छेने ज्यांचे ज्ञान हिरावून घेतले आहे असे लोक आपापल्या स्वभावाने प्रेरित होऊन, निरनिराळे नियम पाळून इतर देवतांची पूजा करतात. ॥ ७-२० ॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।

तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ ७-२१ ॥

अन्वयार्थ

यः यः = जो जो, भक्तः = सकाम भक्त, याम् याम् = ज्या ज्या, तनुम् = देवतांच्या स्वरूपांची, श्रद्धया = श्रद्धेने, अर्चितुम् = पूजन करण्याची, इच्छति = इच्छा करतो, तस्य तस्य = त्या त्या भक्तांच्या, श्रद्धाम् = श्रद्धेला, ताम् एव = त्या देवतेच्या बाबतीतच, अहम् = मी, अचलाम् = स्थिर, विदधामि = करतो ॥ ७-२१ ॥

अर्थ:-

जो जो सकाम भक्त ज्या ज्या देवतास्वरूपाचे श्रद्धेने पूजन करू इच्छितो, त्या त्या भक्ताची त्याच देवतेवरील श्रद्धा मी दृढ करतो. ॥ ७-२१ ॥

स तथा श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते।

लभते च ततः कामान्मयैवविहितान्हि तान् ॥ ७-२२ ॥

अन्वयार्थ

सः = तो पुरुष, तथा = त्या, श्रद्धया = श्रद्धेने, युक्तः = युक्त होऊन, तस्य = त्या देवतेचे, आराधनम् = पूजन, ईहते = करतो, च = आणि, ततः = त्या देवतेपासून, मया एव = माझ्याद्वारेच, विहितान् = विधान केले गेलेले, तान् = ते, कामान् = इष्ट भोग, हि = निःसंदेहपणे, (सः) = तो, लभते = प्राप्त करून घेतो ॥ ७-२२ ॥

अर्थ:-

तो त्या श्रद्धेने युक्त होऊन त्या देवतेचे पूजन करतो आणि त्या देवतेकडून मीच ठरविलेले ते इच्छित भोग निश्चितपणे मिळवितो. ॥ ७-२२ ॥

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम्।

देवान्देवयजोयान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ ७-२३ ॥

अन्वयार्थ

तु = परंतु, तेषाम् = त्या, अल्पमेधसाम् = अल्पबुद्धी असणाऱ्या
माणसांचे, तत् = ते, फलम् = फळ, अन्तवत् = नाशवंत, भवति
= असते तसेच, देवयजः = ते देवांचे पूजक, देवान् = देवांना,
यान्ति = प्राप्त करून घेतात, (च) = परंतु, मद्धक्ताः = माझे भक्त
(ते कसेही भजोत, अंती ते), माम् अपि = मलाच, यान्ति = प्राप्त
करून घेतात ॥ ७-२३ ॥

अर्थ:-

पण त्या मंदबुद्धी लोकांचे ते फळ नाशवंत असते. तसेच
देवतांची पूजा करणारे देवतांना प्राप्त होतात आणि माझे भक्त,
मला कसेही भजोत, अंती मलाच येऊन मिळतात. ॥ ७-२३ ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ ७-२४ ॥

अन्वयार्थ

मम = माझा, अनुत्तमम् = सर्वश्रेष्ठ, अव्ययम् = अविनाशी, परम्
भावम् = परम भाव, अजानन्तः = न जाणणारे, अबुद्धयः =
बुद्धिविहीन पुरुष, अव्यक्तम् = मन व इंद्रियांच्या अतीत असा,
माम् = मी सच्चिदानंदघन परमात्मा, व्यक्तिम् = माणसाप्रमाणे

जन्म घेऊन व्यक्तिभावाप्रत, आपन्नम् = प्राप्त झालो आहे, (इति) = असे, मन्यन्ते = मानतात ॥ ७-२४ ॥

अर्थ:-

मूढ लोक माझ्या सर्वश्रेष्ठ, अविनाशी अशा परम भावाला न जाणता मन-इंद्रियांच्या पलीकडे असणाऱ्या, सच्चिदानंदघन परमात्मस्वरूप मला मनुष्याप्रमाणे जन्म घेऊन प्रगट झालेला मानतात. ॥ ७-२४ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ ७-२५ ॥

अन्वयार्थ

योगमायासमावृतः = आपल्या योगमायेने झाकलेला, अहम् = मी, सर्वस्य = सर्वांना, प्रकाशः न = प्रत्यक्ष होत नाही, (अतः) = म्हणून, मूढः = अज्ञानी, लोकः = जनसमुदाय, अयम् = हा, अजम् = जन्मरहित, अव्ययम् = अविनाशी परमेश्वर असे, माम् = मला, न अभिजानाति = जाणत नाही (म्हणजे मी जन्मणारा व मरणारा आहे, असे समजतो) ॥ ७-२५ ॥

अर्थ:-

आपल्या योगमायेने लपलेला मी सर्वांना प्रत्यक्ष दिसत नाही. म्हणून हे अज्ञानी लोक जन्म नसलेल्या आणि अविनाशी मला परमेश्वरला जाणत नाहीत. अर्थात मी जन्मणारा-मरणारा आहे, असे समजतात. ॥ ७-२५ ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ ७-२६ ॥

अन्वयार्थ

अर्जुन = हे अर्जुना, समतीतानि = पूर्वी होऊन गेलेले, च = आणि, वर्तमानानि = वर्तमानकाळी असणारे, च = तसेच, भविष्याणि = भविष्यकाळी होणारे, भूतानि = सर्व सजीव, अहम् = मी, वेद = जाणतो, तु = परंतु, कश्चन = कोणीही (श्रद्धा व भक्ती यांनी रहित असा पुरुष), माम् = मला, न वेद = जाणत नाही ॥ ७-२६ ॥

अर्थ:-

हे अर्जुना, पूर्वी होऊन गेलेल्या, वर्तमान काळातील आणि पुढे होणाऱ्या सर्व सजीवांना मी जाणतो. पण श्रद्धा, भक्ती नसलेला कोणीही मला जाणत नाही. ॥ ७-२६ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेनद्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ ७-२७ ॥

अन्वयार्थ

भारत परन्तप = हे भारता (अर्थात् भरतवंशी) परंतपा (अर्थात् शत्रुतापना अर्जुना), सर्गे = संसारात, इच्छाद्वेषसमुत्थेन = इच्छा व द्वेष यांपासून उत्पन्न होणाऱ्या, द्वन्द्वमोहेन = सुखदुःखादी द्वंद्वरूप मोहाने, सर्वभूतानि = संपूर्ण सजीव, सम्मोहम् = अत्यंत अज्ञतेप्रत, यान्ति = प्राप्त होतात ॥ ७-२७ ॥

अर्थ:-

हे भरतवंशी परंतप अर्जुना, सृष्टीतइच्छा व द्वेष यांमुळे उत्पन्न झालेल्या सुखदुःखरूप द्वंदाच्या मोहाने सर्व सजीव अत्यंत अज्ञानाला प्राप्त होतात. ॥ ७-२७ ॥

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दद्व्रताः ॥ ७-२८ ॥

अन्वयार्थ

तु = परंतु, पुण्यकर्मणाम् = निष्काम भावाने श्रेष्ठ कर्मांचे आचरण करणाऱ्या, येषाम् = ज्या, जनानाम् = पुरुषांचे, पापम् = पाप, अन्तगतम् = नष्ट होऊन गेले आहे, ते = ते, द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः = राग-द्वेष यांपासून उत्पन्न होणाऱ्या

द्वंद्वरूप मोहातून मुक्त झालेले, दृढव्रताः = दृढनिश्चयी भक्त,
माम् = मला, भजन्ते = सर्व प्रकारांनी भजतात ॥ ७-२८ ॥

अर्थ:-

परंतु निष्कामभावाने श्रेष्ठ कर्मांचे आचरण करणाऱ्या ज्या
पुरुषांचे पाप नष्ट झाले आहे, ते राग-द्वेष यांनी उत्पन्न
होणाऱ्या द्वंद्वरूप मोहापासून मुक्त असलेले दृढनिश्चयी भक्त
मला सर्व प्रकारे भजतात. ॥ ७-२८ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।

ते ब्रह्म तद्दिदुःकृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ ७-२९ ॥

अन्वयार्थ

माम् = मला, आश्रित्य = शरण येऊन, ये = जे पुरुष,
जरामरणमोक्षाय = जरा आणि मरण यांतून सुटण्यासाठी,
यतन्ति = प्रयत्न करतात, ते = ते (पुरुष), तत् = ते, ब्रह्म =
ब्रह्म, कृत्स्नम् अध्यात्मम् = संपूर्ण अध्यात्म, च = तसेच,
अखिलम् = संपूर्ण, कर्म = कर्म, दिदुः = जाणतात ॥ ७-२९ ॥

अर्थ:-

जे मला शरण येऊन वार्धक्य व मरण यांपासून सुटण्याचा प्रयत्न करतात ते पुरुष, ते ब्रह्म, संपूर्ण अध्यात्म आणि संपूर्ण कर्म जाणतात. ॥ ७-२९ ॥

साधिभूताधिदैवमां साधियज्ञं च ये विदुः।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः॥ ७-३० ॥

अन्वयार्थ

साधिभूताधिदैवम् = अधिभूत आणि अधिदैव यांसह, च = तसेच, साधियज्ञम् = अधियज्ञासहित, माम् = सर्वांचे आत्मरूप अशा मला, ये = जे पुरुष, प्रयाणकाले अपि = अंतकाळी सुद्धा, विदुः = जाणतात, ते = ते, युक्तचेतसः = युक्तचित्त असणारे पुरुष, माम् च = मलाच, विदुः = जाणतात (म्हणजे मलाच प्राप्त करून घेतात) ॥ ७-३० ॥

अर्थ:-

जे पुरुष अधिभूत, अधिदैव व अधियज्ञ यांसह (सर्वांच्या आत्मरूप अशा) मला अंतकाळीही जाणतात, ते युक्त चित्ताचे पुरुष मला जाणतात, म्हणजे मला येऊन मिळतात. ॥ ७-३० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम
सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

ॐ हे परमसत्य आहे. याप्रमाणे श्रीमद्भगवद्गीतारूपी
उपनिषद तथा ब्रह्मविद्या आणि योगशास्त्राविषयी श्रीकृष्ण
आणि अर्जुन यांच्या संवादातील ज्ञानविज्ञानयोग नावाचा हा
सातवा अध्याय समाप्त झाला. ॥ ७ ॥
